

De stadsplattegronden van

Jacob van Deventer

Geen militaire maar een territoriaal-politieke functie

LAURENS VOLLEN-
BRONCK

Anders dan vaak gedacht hadden de stadsplattegronden die Jacob van Deventer tussen 1558 en 1573 maakte géén militair doel. Philips II, in 1555 ingezworen als landsheer der Nederlanden, bestelde de kaarten om bestuurlijke informatie te krijgen over de Nederlanden en niet per se om oorlog te voeren. Dit blijkt uit de cartografische opdrachten van Philips II, de rol van cartografie in de 16e eeuw en bestudering van de 'kaarttaal' van Jacob van Deventer.

Jacob van Deventers stadsplattegronden van de Nederlanden zijn bij elke kaartliefhebber bekend. Ze zijn dan ook uitvoerig bestudeerd en er werden talloze publicaties aan gewijd. In de meeste studies kijkt de onderzoeker naar de geografische nauwkeurigheid van de kaarten, in het bijzonder naar die van de afgebeelde steden. Waarom Jacob van Deventer de kaartenboeken precies gemaakt heeft blijft echter onduidelijk. Al te gemakkelijk wordt er van uit gegaan dat deze een militaire functie dienden. Waarom gaf Philips II in 1558 opdracht aan Jacob van Deventer tot het maken van drie kaartenboeken met daarin opgenomen provinciekaarten en stadsplattegronden van de Nederlanden? Die hoofdvraag kan beantwoord worden aan de hand van subvragen, zoals: welke

steekhoudende argumenten zijn in de literatuur te vinden voor een militair doel? Welke functies hadden kaarten over het algemeen tot circa 1560? Hoe keek Philips II zelf aan tegen cartografie? En tot slot: wat voor kaarttaal hanteerde Van Deventer en wat zegt deze over de functie van de kaarten? Met 'kaarttaal' wordt de strategie bedoeld waarbij aan de hand van een grondige analyse van de afbeelding zelf gepoogd wordt te achterhalen wat de cartograaf heeft willen afbeelden (Blakemore & Harley, 1980)¹. Ofwel, welke functie de kaarten hebben.

VAN DEVENTER IN DE LITERatuur

Het veronderstelde militaire doel van de stadsplattegronden wordt in de literatuur weinig overtuigend beargumenteerd. Over het alge-

Jacob van Deventer en zijn kaartenboeken in een notendop

Jacob van Deventer (1523-1575) was cartograaf onder Philips II. Zijn kaartenboeken bestaan uit provinciekaarten en plattegronden van ruim tweehonderd steden in de toenmalige Nederlanden. De serie bestaat uit drie afzonderlijke bundels. Van Deventer heeft in een periode van twaalf jaar de landmetingen verricht (1558-1570) en vervolgens vanuit Mechelen en Keulen tot zijn dood over het uitwerken van de kaarten gedaan. Deze kaarten vormen dus letterlijk het levenswerk van Van Deventer. Van de kaarten bestaan twee exemplaren. De zogenaamde *netkaarten*, in de boeken te Madrid, en de zogenaamde *minuten*. Nadat Van Deventer in Keulen was komen te overlijden, is de grootst mogelijke moeite betracht om de minuutexemplaren in handen van Philips te krijgen. Vast staat dat de kaarten na flink wat juridisch geharrewar vanuit Keulen naar Brussel verstuurd zijn, en dat ze daar ook zijn aangekomen. Vervolgens zijn ze ruim drie eeuwen verloren gewaand, tot ze in 1859 plotseling opdoken op een veiling te 's-Gravenhage. Deze minuten zijn vervolgens in 1923 als lithografische facsimile uitgegeven en in de jaren 1990 fotografisch gereproduceerd. Door oorlogsverwoesting zijn sommige minuten verloren gegaan. Hierdoor bestaat van sommige steden nog maar één origineel exemplaar of alleen nog de lithografische facsimile.

meen wordt aangenomen dat de kaarten militair zijn vanwege de goede topografische weergave van het stedelijk areaal. Dit is echter inherent aan de toen nog nieuwe landmeetkundige werkwijze die Van Deventer hanteerde: door vanuit de hoger gelegen stadsmuren en kerktorens het gebied in kaart te brengen, is het kaartdeel binnen de stadsmuren zeer nauwkeurig ingetekend en het gebied daarbuiten juist minder. Dat de stadsmuren zelf het meest nauwkeurig zijn afgebeeld vormt daarom geen aanleiding een militair doel te veronderstellen.

Ook het feit dat de plattegronden qua vormgeving veel overeenkomsten kennen met latere militair-topografische kaarten is geen valide argument. Ruim twee eeuwen na Van Deventers voltooiing zijn nog 'nieuwe' plattegronden uitgegeven die duidelijk op zijn werk terug te voeren zijn. Dit betekent echter niet dat zijn kaartenboeken om militaire redenen besteld zijn. Hoogstens dat ze kwalitatief goed genoeg waren om *later* als militaire kaart te kunnen dienen. Achtereenvolgens slaan Wieder (1915), van 't Hoff (1942 en 1953), Visser (1965), Koeman (1983), De Smet (1985) en Deys (1989) de plank mis door de kaarten een militair doel toe te dichten, zonder oog te hebben voor door henzelf aangedragen argumenten die dit doel nota bene tegenspreken.

De geschiedenis rondom de totstandkoming van de kaartenboeken geeft bovendien aanleiding om een militair doel te betwijfelen. In de eerste plaats was er in 1558, toen de opdracht werd verleend, geen enkele reden voor Philips om een opstand in of aanval op de Nederlanden te vrezen. Zowel de Staten Generaal als vreemde mogendheden accepteerden zijn aanspraak op de troon. In de tweede plaats is het vanuit militair oogpunt bezien onverklaarbaar dat de kaartenboeken naar Madrid gestuurd werden terwijl de opperbevelhebber van de Spaanse troepen, de hertog van Alva, in de Nederlanden te Brussel gelegerd was. De Opstand die in 1566 uitbrak was nog in volle gang toen de kaartenboeken uiteindelijk gereed waren.

Het ligt dus veel meer voor de hand dat de kaartenboeken ter beschikking van Alva gesteld zouden zijn. Bovendien had Philips in Brussel zijn tweede koninklijke bibliotheek laten inrichten, waar een van zijn vertrouwelingen, Viglius van Aytta, bibliothecaris was. Als Jacob van Deventers kaartenboeken geen militair doel hadden, welk doel dan wel?

FUNCTIES VAN KAARTEN IN DE 16E EEUW

Kaarten werden in de 16e eeuw om grofweg drie redenen gemaakt: kaarten als oefening in de wetenschap, kaarten die om praktische redenen vervaardigd werden en kaarten die als kunstobject dienst deden. De stadsplattegronden van Van Deventer kunnen binnen elk van deze tradities geplaatst worden. Dit komt doordat de kaarten niet alleen zeer nauwgezet opgemeten en ingetekend zijn, maar ook omdat het kleurgebruik zowel functioneel als decoratief is, en omdat de kaarten zeer veel informatie bevatten. Wetenschappelijke kaarten hadden als doel de aarde of een deel van de aarde zo nauwkeurig mogelijk af te beelden. Hier zijn op basis van de *Geographia* van Ptolemeus twee soorten in te onderscheiden (Büttner, 2000). Er zijn kaarten die op *meetkundige grondslag* getekend werden, zogenaamde ichnografische of topografische kaarten. Dit type kaarten lijkt op moderne plattegronden, waarbij het beeld van bovenaf getekend is. En er zijn kaarten die op *beschrijvende* grondslag gemaakt werden, zogenaamde chorografische kaarten. Deze kaarten schetsen een realistisch beeld van hoe een stad of landschap er bij bezoek uitziet. Stadsgezichten of kaarten in vogelvlucht zijn hier voorbeelden van. De kaarten van Van Deventer passen binnen de ichnografische traditie.

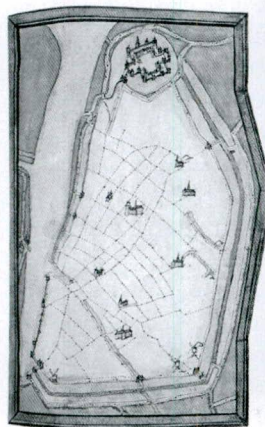
Praktische kaarten werden gemaakt voor navigatie op zee, om te dienen bij juridische disputen en voor oorlogsvoering. Bij dit type kaarten werd uitsluitend afgebeeld wat van belang was: respectievelijk de loop van een rivier of kuststrook, de grenzen van een perceel en de omgeving van een belegerde stad. Navigatiekaarten

en juridische kaarten zijn vooral chorografisch, terwijl militaire kaarten meestal ichnografisch zijn. Als de plattegronden van Van Deventer al een praktisch doel hadden, moet het als naslagwerk geweest zijn. De boeken zijn dermate omvangrijk dat gebruik als reisgids en in het veld onmogelijk lijkt. Het gebruik van kaarten als informatiedragers was in het midden van de 16e eeuw echter nog geen gemeengoed. Zoals we hieronder zullen zien zette Philips hiermee vermoedelijk een trend.

Kaarten als kunstobject dienden ter decoratie van een vertrek, en werden in de loop van de 16e eeuw steeds populairder. Aanvankelijk lieten staatshoofden en bestuurders kaarten maken van hun territorium, een zelfverheerlijkend object (Bakker, 2003). Later in de 16e eeuw werden kaarten overigens ook populair onder de burgerij. De opkomst van staten en identiteit als

staatsburger hebben hier hoogstwaarschijnlijk aan bijgedragen. Voor staatshoofden gold naast zelfverheerlijking ook een ander doel. Door hun gebied nauwkeurig in kaart te laten brengen werd de schepping Gods geëerd en daarmee indirect aardse heerschappij in dienst van God gelegitimeerd, een aspect dat door de diepgelovige en strenge vorst Philips II ongetwijfeld van groot belang moet zijn geacht. Dit type kaarten past binnen de traditie van veel schilderkunst in die tijd, waarvan de afgebeelde taferelen dikwijls eveneens gericht waren op de legitimatie van het gezag van de heerser (Alpers, 1989). De kaartenboeken van Van Deventer moeten in dit kader gezien worden als avant-garde koffietafelboek, maar dan wel een met niet alleen een representatieve maar óók met een symbolische en functionele betekenis, wat moge blijken uit het onderstaande.

Sluis, een voorbeeld van een stad met militair-strategisch belang in een zee-kleilandschap

Verskillende typen kaarttaal

Type kaarttaal	Het landschap ...
Militair	Is rond militair-strategische steden herkenbaarder afgebeeld dan rond andere type steden
Wetenschappelijk	Is op alle kaarten duidelijk herkenbaar, zonder grote verschillen tussen type steden
Territoriaal-decoratief	Is op elke kaart anders afgebeeld, ongeacht landschaps- of stadstype. Iedere kaart roept een eigen beeld op.
Territoriaal-verheerlijkend	Is van ondergeschikt belang. Elke kaart draagt bij aan het totaalbeeld van het territorium, dat tot uitdrukking komt door de omvang van de gehele serie kaarten.
Territoriaal-politiek	Is rond economisch-strategische steden herkenbaarder afgebeeld dan rond andere type steden

CARTOGRAFIE IN DE OGEN VAN PHILIPS II

Philips II heeft in zijn leven verschillende kaartprojecten laten uitvoeren en bouwde een grote collectie cartografisch werk op. Hieronder bevinden zich zowel kaarten die voor hem als bestuurder van belang waren als kaarten die hem persoonlijk interesseerden.

Van de omvangrijke projecten waartoe Philips zelf opdracht gaf, is die van Jacob van Deventer in 1558 de eerste. In 1559 bestelde Philips een overzichtskaart van het Iberisch schiereiland bij De Esquivel. Weer een jaar later liet hij series plattegronden maken van alle steden in Spanje en langs de Afrikaanse noordkust. Van deze twee opdrachten kan eenvoudig gesteld worden dat ze geen militair doel hadden. Spanje werd toen niet bedreigd.

Het derde grote cartografische project in Philips' leven bestaat uit de *Relaciones Geograficas*. Eerst moesten alle Amerikaanse territoria beschreven en in kaart gebracht worden. Vanaf 1577 ook Spanje en Italië. Het doel van Philips was meer kennis te vergaren over zijn Rijk (Cline, 1964). Alleen de Nederlanden maakten geen deel uit van dit project. Mijn conclusie is dat dit niet nodig was, omdat de kaartenboeken van Jacob van Deventer inmiddels in Madrid afgeleverd waren. Een van de kaartenboeken is echter niet in de archieven teruggevonden. Ook

is geen vermelding van dit derde deel aangetroffen. Dit doet vermoeden dat van de drie boeken, slechts twee de reis naar Spanje overleefd hebben.

In dit licht is het interessant te vermelden dat eind jaren 1560 opnieuw een serie stadsplattegronden en provinciekaarten van de Nederlanden werd besteld. Deze opdracht werd door de hertog van Alva aan Christiaan Sgrooten gegeven. Deze opdracht kent wel een duidelijk militair doel. De Opstand was inmiddels uitgebroken, en Alva oefende veel druk uit op Sgrooten om haast te maken. Alva had duidelijk geen beschikking over Van Deventers werk. Toen Sgrootens kaarten in Brussel gepresenteerd werden vond de legerleiding deze te weinig gedetailleerd, en daardoor onbruikbaar. Sgrooten moest zijn huiswerk opnieuw doen. Philips kreeg de kaarten pas in 1595 aangeleverd (Buttner, 2000). Deze eindversie was echter afgezet met goud, prachtig gekalligrafeerd en bont gekleurd. De definitieve versie is dus eerder decoratief of wetenschappelijk dan militair van karakter. Deze kaartenboeken zijn naast de *Relaciones Geograficas* de enige op dat moment bestaande boeken die vergeleken kunnen worden met het werk van Van Deventer. Het is denkbaar dat Philips, nadat Alva Sgrootens militaire plattegronden in Brussel ontvangen had,

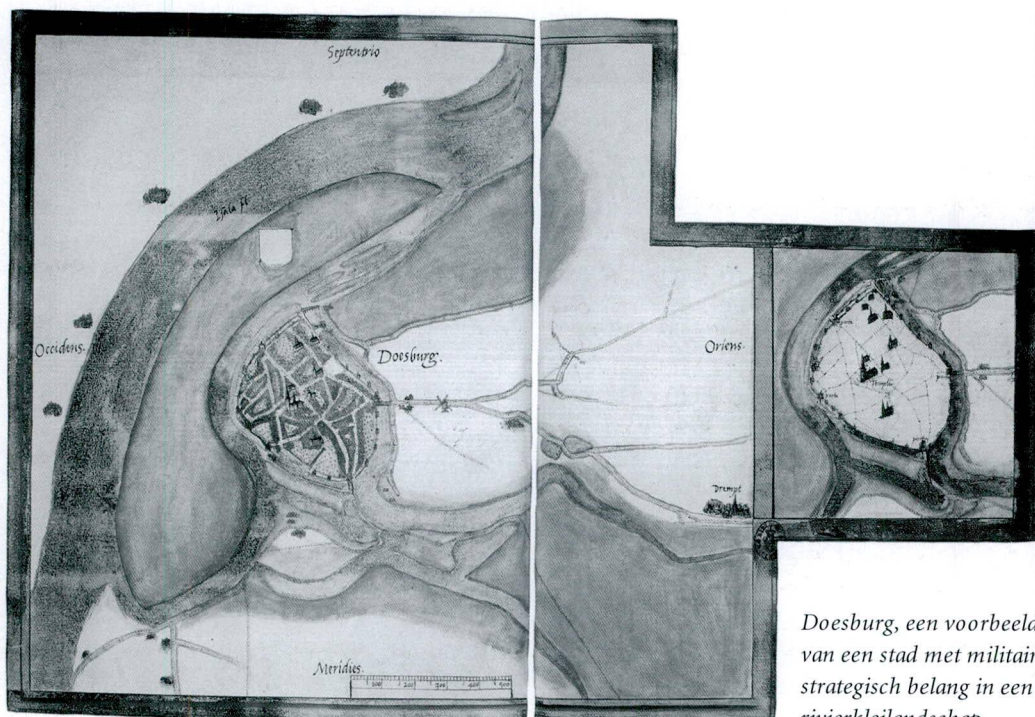
fraaiere exemplaren liet vervaardigen voor zijn persoonlijke bibliotheek in Spanje. Het feit dat een van Van Deventers boeken de reis van de Nederlanden naar Spanje niet heeft overleefd, kan hem hier ook toe hebben aangezet, al is daar geen bewijs voor.

Philips' interesse voor cartografie is te verklaren vanuit zijn positie als staatshoofd en als privépersoon. Als aankomend staatshoofd had hij een zeer uitgebreide scholing gekregen. Zijn vader Karel V had hem er van doordrongen nauwkeurig te werken, over alles goed geïnformeerd te zijn en niemand te vertrouwen (Parker, 1978). Toen Philips besloot Brussel voor Madrid te verruilen, wist hij dus dat hij over goede informatie over de Nederlanden moest beschikken. Daarnaast ontwikkelde Philips grote interesse voor kunst, architectuur, stedenbouw en muziek. En hij was erg onder de indruk van de Nederlanden. Bij zijn aftocht van Vlissingen naar Spanje in 1559 bevonden zich in zijn gevolg

dan ook vele Nederlandse (en Vlaamse) kunstenaars, schilders, architecten en ambachtslieden. Boven alles werd hij echter fervent verzamelaar van boeken. Hij bouwde in Spanje en de Nederlanden voor die tijd ongekend grote collecties boeken op. Toen hij door vererving de collecties van zowel zijn Spaanse als zijn Bourgondische familie aan zijn bibliotheken kon toevoegen, erfde hij ook een groot aantal kaarten. Philips begon toen ook kaarten te verzamelen. De eerder genoemde bibliothecaris te Brussel heeft zijn cartografische interesse wellicht aangewakkerd; Viglius van Aytta verzamelde namelijk zoveel mogelijk kaarten van voor hem interessante gebieden en steden (Pinchart, 1863).

DE KAARTTAAL VAN JACOB VAN DEVENTER

Een cartograaf stelt zijn kaart samen op basis van het doel van de kaart. In dit geval moest Jacob van Deventer de kaarten maken in overeenstemming met de opdracht van Philips II. De

Doersburg, een voorbeeld van een stad met militair-strategisch belang in een rivierkeilandschap.

Steden naar landschapstype en strategisch belang

	Strategisch belang		
Landschap	Militair	Economisch	Niet-strategisch
Zeeklei	Sluis	Zierikzee	Axel
Rivierklei	Doesburg	Zutphen	Buren
Zand	's-Heerenberg	Harderwijk	Lochem

opdracht van Philips II is niet bewaard gebleven. Wel is er een vermelding van de vrijgeleide die Van Deventer kreeg om zijn werk uit te kunnen voeren. Uit deze vrijgeleide is op te maken wat Van Deventer in kaart moest brengen: *te visiteren, meten ende beschryven alle de steden van onsen landen van herwärts overe, mitsgaders die rivieren en de omliggende vlekken en de dorpen ende oick die passaigen van den frontieren om van denselven ende der aenliggende landen, steden ende vlekken een register te maken*². De reden van de opdracht is hieruit echter niet af te leiden. Wat het doel van de kaarten was, moet dus uit de kaarten zelf opgemaakt worden. Dit kan door te kijken naar de verschillende manieren waarop een vergelijkbaar landschap bij steden van een verschillende klasse is afgebeeld. Voor het achterhalen van de functie van de kaarten moet naast de stadsplattegrond zelf het landschap *rondom* de stad in de analyse worden betrokken, omdat juist dit gebied iets zegt over het doel dat de kaartenmaker voor ogen had. Van de vijf types kaarttaal (zie pag. 76) past het werk van Van Deventer het meest in de territoriaal-politieke traditie. Een analyse van de kaarttaal van Van Deventer levert vijf mogelijke types en doeleinden op. Na bestudering van de kaarten is een territoriaal-politieke functie de meest waarschijnlijke. Voor de plattegronden geldt dat hoe belangrijker een stad gevonden werd, hoe uitgebreider en specifiek het landschap te herkennen is. Dat klinkt vanzelfsprekend, maar dat is het bij nader inzien niet.

Van negen steden uit Zeeland en Gelderland zijn de plattegronden zowel per landschapstype

als per stadstype onderzocht om de kaarttaal vast te stellen³.

De analyse per stadstype leert dat op alle plattegronden militair-strategische elementen in het landschap aanwezig zijn. Zo ook bij de plattegronden van Sluis, Doesburg en 's-Heerenberg, die een belangrijke militair-strategisch positie innemen aan respectievelijk de monding van het Zwin, de Oude IJssel en de grens met hertogdom Kleef. Wanneer het doel militair was, zou je echter verwachten dat bij Sluis het Zwin een prominentere rol zou innemen, en dat ook aan de noordzijde dijken getekend zouden zijn. Bij 's-Heerenberg valt op dat het zuidelijk deel van het landschap nauwelijks details kent. Dat deel is Kleefs, niet Gelders, dus ook hier zou je meer details verwachten. Bij Doesburg valt op dat de westoever van de IJssel geen landschappelijke elementen kent. De verschillende landschappen zijn enigszins van elkaar te onderscheiden.

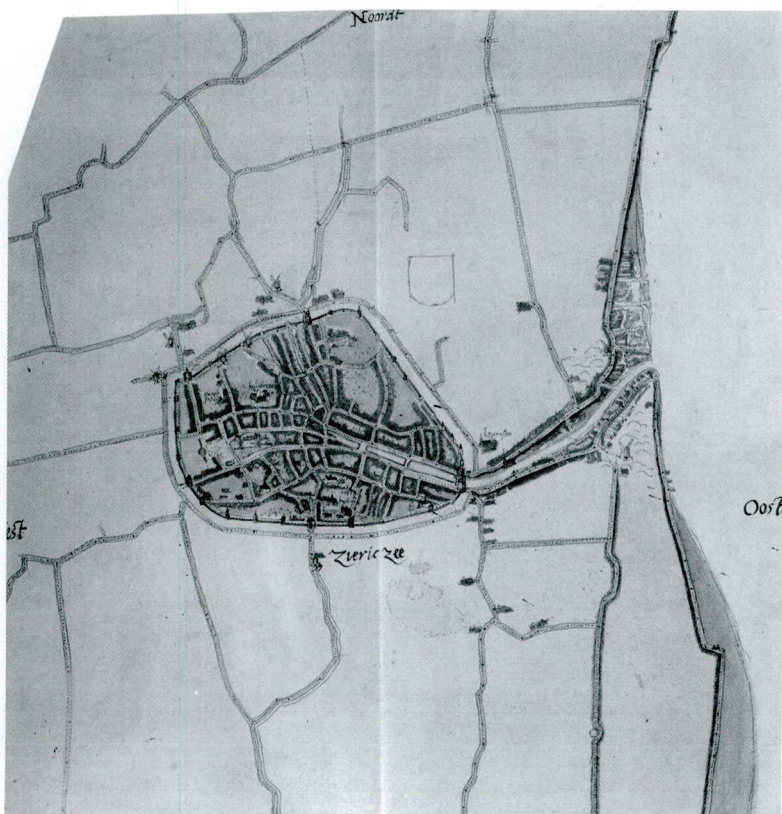
Bij de vanuit economisch oogpunt strategisch gelegen steden Zierikzee, Zutphen en Harderwijk is het landschap het duidelijkst te herkennen. Niet alleen is hier een veel groter gebied rond de stad afgebeeld dan op andere plattegronden, het landschap kent ook veel meer invulling. Het wegennet loopt door tot de rand van de kaart en de hoogteverschillen zijn in kleur aangegeven. Hierdoor zijn de verschillende typen landschappen goed van elkaar te onderscheiden.

Axel, Buren en Lochem liggen niet op militair-strategische plaatsen, en zijn ook economisch niet van groot belang. Het ommeland van deze steden bestrijkt het kleinste oppervlak. Opval-

lend is dat zelfs dan het wegennet niet volledig is weergegeven. Wegen beginnen in de stad, maar lopen letterlijk op niets uit. Het landschap is op deze kaarten slecht te onderscheiden, hoewel ook op deze plattegronden hoogteverschillen aangegeven zijn. Het landelijk gebied oogt op de drie kaarten tamelijk identiek.

Bestudering van de plattegronden per landschapstype levert de volgende bevindingen op: het zeekleilandschap komt het duidelijkst naar voren op de kaart van Zierikzee. Bij Sluis is door de afgebeelde hoogteverschillen en waterwerken nog wel af te leiden dat het een laaggelegen landschap is, maar bij Axel is eigenlijk niet te zeggen wat voor landschap de omgeving heeft. Op de drie kaarten in het rivierenlandschap springt de rivier het meest in het oog.

De stroom van de IJssel en zijriviertjes is bij Zutphen en Doesburg goed in kaart gebracht. Ook het reliëf komt op alle kaarten duidelijk naar voren. Geel is hoog en droog, groen is laag en nat. Zutphens ommeland kent de meeste elementen zoals bosschages, wegen en paden. Het weinig strategisch gelegen Buren is het minst van herkenbare landschapselementen voorzien. Het buitengebied van Harderwijk, 's-Heerenberg en Lochem geeft duidelijk een zandlandschap weer. Ook hier staan op de minst strategisch gelegen stad het minst landschapselementen. Wel is bij Lochem de loop van de beek gedetailleerd uitgewerkt. Op de kaarten van de andere twee steden is het landschap ongeveer even gedetailleerd weergegeven. Alleen het wegennet rond 's-Heerenberg lijkt vollediger dan dat rond Harderwijk.

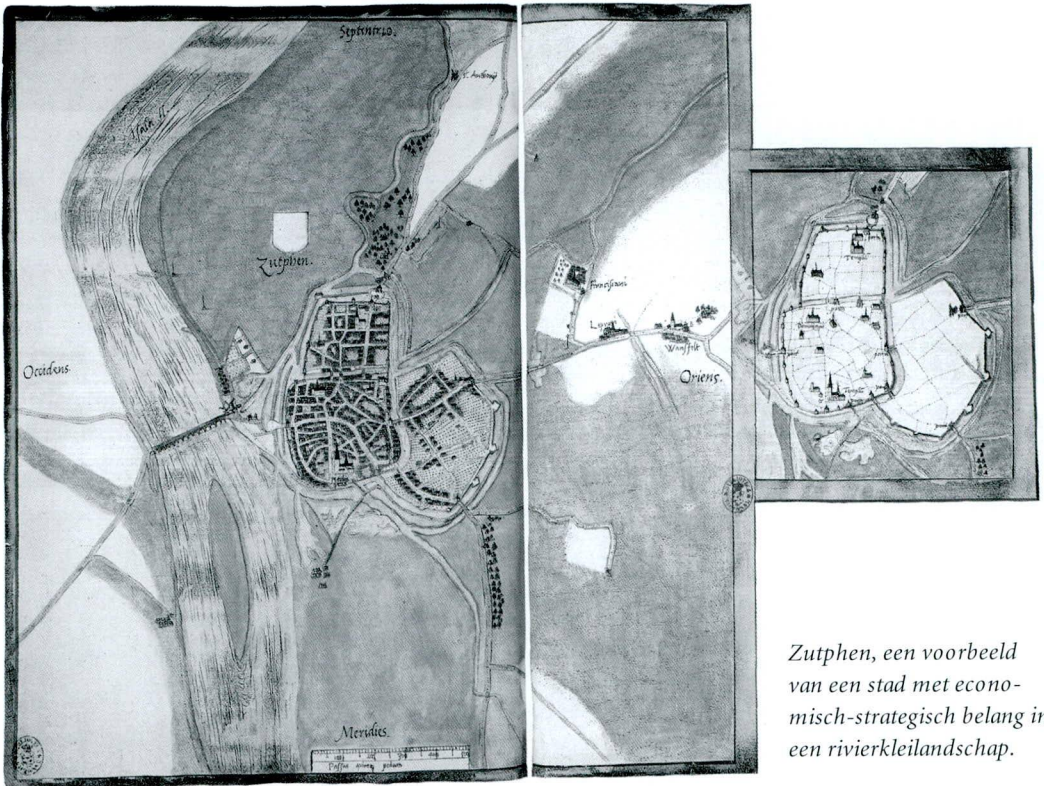
Een voorbeeld van een stad met economisch-strategisch belang in een zeekleilandschap, Zierikzee.

Op basis van de bestudering van de plattegronden kan worden geconcludeerd dat de kaarten een territoriaal-politiek doel hadden. Het landschap rond de economisch-strategisch gelegen steden is het duidelijkst herkenbaar en het meest gedetailleerd weergegeven. Dat van de steden met een weinig strategische ligging is het minst uitgewerkt. Bovendien valt het uit te sluiten dat de kaarten een militair doel hebben gehad. Hiervoor is het landschap op de plattegronden van Sluis, Doesburg en 's-Heerenberg niet opvallend herkenbaarder dan op de overige plattegronden. Ook een wetenschappelijke functie is onwaarschijnlijk. Daarvoor is het landschap op de plattegronden van de niet-strategische gelegen steden te vrijblijvend weergegeven. De meetkundige grondslag waarmee Van Deventer te werk is gegaan, past echter wel binnen de wetenschappelijke traditie van de 16e

eeuw. Hoewel de kaarten zeker een decoratief aspect hebben, zijn ze niet alleen met dat doel gemaakt. Bij decoratieve kaarten mag worden verwacht dat het kaartbeeld gevulder is. Sommige plattegronden van Van Deventer ogen ronduit saai, in vergelijking tot andere. Bovendien zijn de landschappen op de plattegronden nogal verschillend afgebeeld.

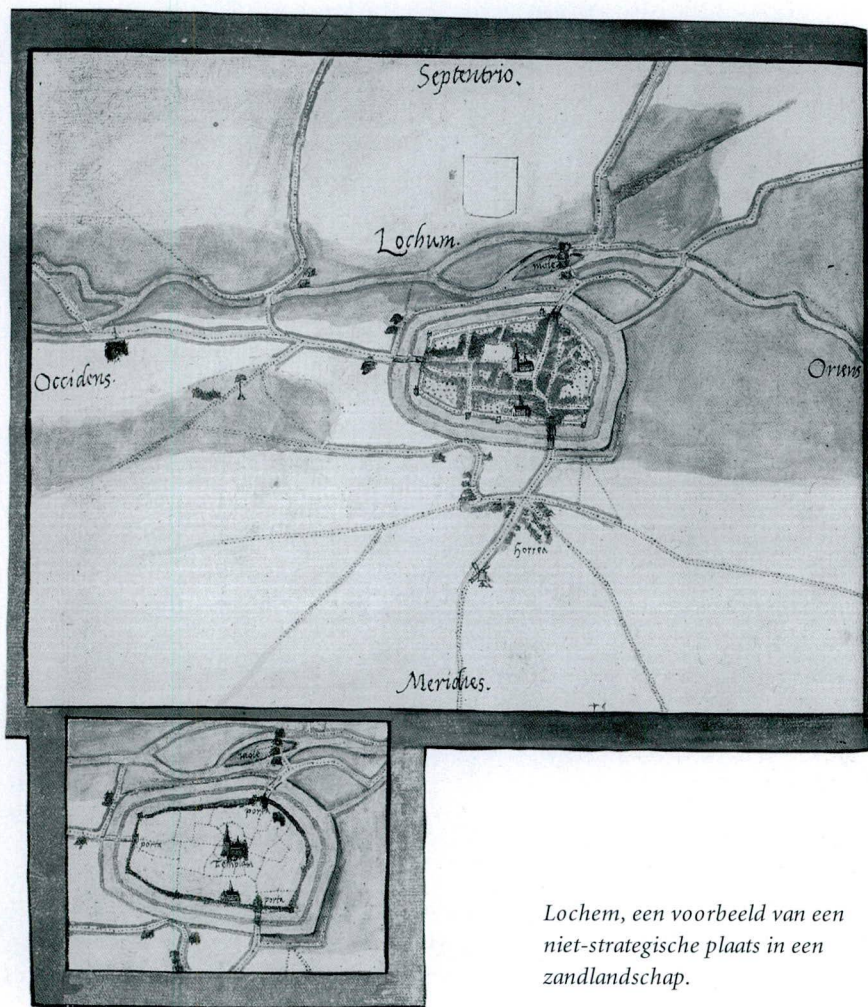
BESLUIT

De kaartenboeken van Jacob van Deventer dienden waarschijnlijk een territoriaal-politiek doel. Dit blijkt zowel uit de 16e-eeuwse traditie van kaartenmakers, de houding van Philips II tegenover cartografisch werk als de kaarttaal die Van Deventer hanteerde. Philips wilde over de kaarten beschikken om ze als informatiebron, kunstobject of territoriaal pronkstuk te gebruiken, terwijl de kaarttaal van Van Deventer een

Zutphen, een voorbeeld van een stad met economisch-strategisch belang in een rivierkleinlandschap.

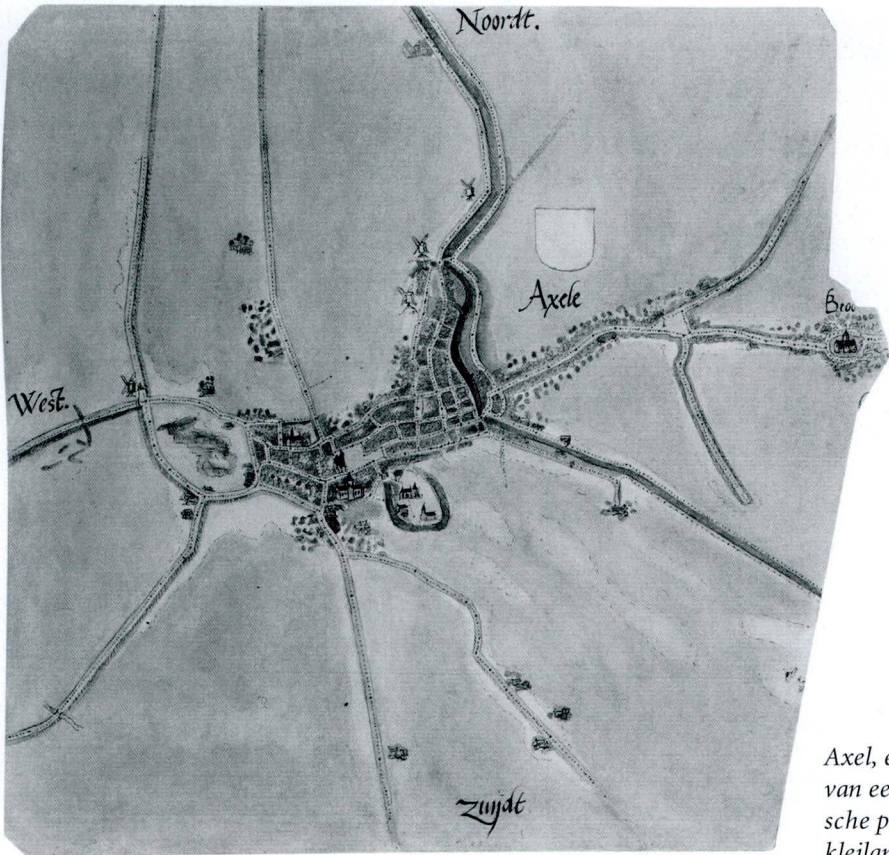

Lochem, een voorbeeld van een niet-strategische plaats in een zandlandschap.

territoriaal-politieke boodschap spreekt. Het is goed denkbaar dat de kaarten naast de territoriaal-politieke hoofdfunctie tevens waren bedoeld als decoratief en verheerlijkend object. In die zin is de constatering van Alpers (1989) relevant. Zij stelt vast dat historisch-cartografen te vaak alleen naar de topografische aspecten van kaarten kijken, en kunsthistorici alleen naar esthetische aspecten, terwijl kaarten voor 16e-eeuwse gebruikers vermoedelijk een veel complexere betekenis hadden. Het militaire doel dat vooralsnog aan de kaarten werd toegedicht is dan

ook een te snel genomen of overgenomen interpretatie. Hierbij is niet uitgegaan van de functies die kaarten in de 16e eeuw hadden, maar van de functies van kaarten in deze tijd.

An avant-garde table glossy: the Van Deventer maps didn't serve a military purpose
Common knowledge dictates that the famous maps made by Jacob van Deventer were created for military purposes. However, a more thorough study shows that strategic warfare probably wasn't the primary aim of the maps. Firstly,

Axel, een voorbeeld van een niet-strategische plaats in een zee-kleilandschap.

a purely military purpose is not likely: when Van Deventer started his grand project in 1558 there were no signs of rebellion yet, and once the Revolt got under way in 1566, the maps were sent to the royal library in Madrid instead of Brussels, where general Alva could have put them to good use. Secondly, 16th century maps were often created for either practical or decorative purposes. Maps of the first kind are usually selective in what's depicted, while maps of the second kind are often colorful and contain a broad range of information. Thirdly, a thorough study of the so-called 'language of the map' – especially the way in which the hinterland of the cities is depicted – shows that the maps suited a political-territorial purpose rather than simply a military one. Most likely,

the bulky, detailed and colorful maps that Jacob van Deventer designed in 1558–1573, were created in the Habsburg rulers' common tradition of self-glorification.

NOTEN

Dit artikel is geschreven op basis van de doctoraal-scriptie 'De kaartenboeken van Jacob van Deventer'. Lezers die geïnteresseerd zijn in de volledige scriptie kunnen zich per e-mail wenden tot de auteur. lvollenbronck@amsterdams.com

- 1 Er zijn (nog) geen publicaties over hoe de kaarttaal van een cartograaf gereconstrueerd moet worden. Voor dit onderzoek zijn de kaarten naar gelang de wijze waarop de omgeving rondom de stad is afgebeeld ingedeeld in vijf types, met daaraan gekoppeld het meest waarschijnlijke doel van de kaart.

- 2 De Nederlandse versie naar Visser (1992, p.1). De vrijgeleide is in 1563 en 1569 vernieuwd aan Van Deventer meegegeven.
- 3 In de reconstructie naar de kaarttaal van Jacob van Deventer is slechts een klein aantal kaarten bestudeerd, waarbij de duinen en het laagveen buiten beeld zijn gebleven. Het is interessant een groter aantal plattegronden op landschapstype de bestuderen om zo de kaarttaal specifiek vast te kunnen stellen.

LITERATUUR

- ALPERS, S. (1989). De kunst van het kijken. Amsterdam, Bert Bakker Uitgeverij.
- BAKKER, B. (2003). Landschap en wereldbeeld van Van Eyck tot Rembrandt. Amsterdam, Vrije Universiteit [proefschrift].
- BLAKEMORE, M.J. EN J.B. HARLEY (1980). Concepts in the History of Cartography, a review and perspective. *Cartographica*, vol 17, no 4 (winter 1980), 26.
- BÜTTNER, N. (2000). Die Erfindung der Landschaft, Kosmographie und Landschaftskunst im Zeitalter Bruegels. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht.
- CLINE, H.F. (1964). The Relaciones Geográficas of the Spanish Indies, 1577-1586. In: *The Hispanic American Historical Review*, vol. XLIV, no. 3, pp. 341-374.
- DEYS, H.P. (1989). De stadsplattegronden van Jacob van Deventer: Resultaten van recent onderzoek in Madrid. In: *Caert-Thresoor*, 8^e jaargang, nr. 4, pp. 81-94.
- FRUIN, R. (1923). Nederlandsche steden in de 16^e eeuw: Plattegronden van Jacob van Deventer: 111 teekeningen en 97 cartons in facsimile uitgegeven (Inleiding). 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff.
- HOFF, B. VAN 'T (1942). De Nederlandsche gewestelijke kaarten en stedeplattegronden vervaardigd door Jacobus van Deventer (oorspronkelijk in: *Het Nederlandsch Archievenblad*, 47^e jaargang, pp. 19-32). Groningen, Drukkerij N.V. Erven B. van der Kamp.
- HOFF, B. VAN 'T (1953). Jacob van Deventer, keizerlijk-koninklijk geograaf. [Uitgeverij onbekend].
- KOEMAN, C. (1983). Geschiedenis van de Kartografie van Nederland, zes eeuwen land- en zeekaarten en stadsplattegronden. Alphen aan den Rijn, Canaletto.
- KOEMAN, C. (1992). De Stadsplattegronden van Jacob van Deventer, Voorwoord (ongepag.). Landsmeer, Robas BV.
- PARKER, G. (1978). Philip II. Toronto, Little, Brown and Company.
- PINCHART, A. (1863). Archives des Arts, Sciences et Lettres, 1e serie, 2e bundel. Gent, Hebbelynck.
- SMET, A. DE (1985). De plaats van Jacob van Deventer in de cartografie van de 16^e eeuw. In: *Liber Amicorum Leon Voet*, red. F. de Nave. Antwerpen.
- VISSER, J.C. (1965). De Waarde van de Stedenatlas van Jacob van Deventer voor de Topografie van de Laat-Middeleeuwse Stad. Met 1 kaart. In: *Beiträge zur wirtschafts- und stadtgeschichte*, pp. 116-123, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.
- VISSER, J.C. (1995). Door Jacob van Deventer in kaart gebracht: kleine atlas van Nederlandse steden in de 16^e eeuw. Weesp, Robas Facsimile Fonds.
- WIEDER, F.C. (1915). Nederlandsche Historisch-geographische documenten in Spanje. Uitkomsten van twee maanden onderzoek. Hoofdstuk 3, De topographie der Nederlanden onder Spaansche leiding, pp. 67-94. Leiden, Boekhandel en drukkerij voorheen E.J. Brill.